

## Az erdélyi görög katolikus egyház történetének feltárására irányuló legújabb kutatási tervek

---

Remus CÂMPEANU

Ernst Christoph Suttner professzortól, az erdélyi román egyházak történelmének kiváló kutatójától származik az az elképzelés, hogy a romániai görög katolikus és ortodox tudósok egy asztalhoz leülve vitassák meg a románság római katolikus egyházzal történő vallási uniójának eredetét és fejlődését. Az erdélyi egyházi múlt felekezeti kutatási stratégiájának tervében még a bécsi „Pro Oriente” Alapítvány és a Gyulafehérvári „1918. december 1.” Egyetem Történelem-Filológia tanszéke is közreműködött. A projektnek az volt a célja, hogy – az erdélyi román egyház objektív történelmi elemzésének kezdeteként – fölvázoljon néhány általános, egyhangúlag elfogadott szempontot a vallási egyesülésről. Elsődleges célként az előítéletek és tradícionális megközelítések meghaladása fogalmazódott meg, melyek súlyos teherként nehezdednek a felekezeti történetírás fejlődésére.

Az volt a terv, hogy a terjedelmes kutatás három egyhetes konferencián bontakozzon ki, 2001, 2003 és 2005 nyarán. A „Pro Oriente” Alapítvány, a laikus történészek és a külföldi moderátorok képviselőiben érkező résztvevőknek kellett örködniük a párbeszéd és a vita kiegyensúlyozottsága fölött. A külföldi partnereket, vagy azokat, akik az ortodox és görög katolikus egyházon kívüli felekezetekhez tartoztak, és többé-kevésbé ismerték a jelenség helyi részleteit, azért hívták meg, hogy hozzájáruljanak az események európai dimenziójának megítéléséhez és újabb szempontokra mutassanak rá. A program már korábban is ismert volt: a megvitatandó témákat fél évszázadokat átfogó időrendi sorrendbe helyezték (a vallási uniót megelőző évektől kezdve Viszarion katolikusellenes mozgalmát követő évekig), hogy minden kutatónak legyen elég ideje alaposan kidolgozni gondolatait. A „Pro Oriente” Alapítvány kérésére munkacsoportot állítottak fel ortodox és görög katolikus történészekből és teológusokból, a romániai egyetemek történelem és történelem-teológiai tanszékeinek munkatársaiból.

Amint az gyakran megtörténik, a párbeszéd eredményei nem találtak az elvárásokkal. Az első két találkozó ideje alatt (2001 Bécs és 2003 Gyulafehérvár) a kutatói csapat összetétele megváltozott.<sup>1</sup> Az első találkozón résztvevők egy csoportja nem jelent meg a másodikon, az újonnan megjelentek érdekében, akiknek

---

<sup>1</sup> A „Pro Oriente” Alapítvány által szervezett első két munkatalálkozóról lásd: REMUS CÂMPEANU, 'Initiatives oecuméniques dans l'historiographie confessionnelle contemporaine de Roumanie', in *Transylvanian Review*, Cluj-Napoca, XIII/2004, no. 3/autum, 66–71.

időre volt szükségük, hogy megismerkedjenek a projekttel, s ez szükségszerűen megzavarta a vita menetét. Az első találkozón az ortodoxokat csak teológusok képviselték, míg a görög katolikus oldalról inkább történészek vettek részt a munkában. Így a találkozó eszmecsere helyett csak egymás felé nem közelítő beszéd-sorozatokat eredményezett. Ráadásul, a második találkozón az ortodoxok alig képviseltették magukat, mert azok a teológusok, akik az első találkozón részt vettek, nem jelentek meg a következőn. Ahogy várható volt, az első találkozón a párbeszéd nem kifejezetten tudományos jellegű volt az indulatok és idegenkedések miatt. Az egyik beszéd annyira agresszív hangvétellű volt, hogy az adott tanulmányt ki is hagyták az *Annales Universitatis Apulensis* történeti sorozatában megjelent kötetből. Nem egyszer előfordult, hogy a romániai egyházi unió európai dimenziója nem kapott elég hangsúlyt, vagy az erdélyi románság katolikussá válásának hosszú folyamatát nem helyezték a Közép- és Kelet-Európában zajló vallási uniók természetes sorába, ehelyett a körülményekre és a kényszerre, a regionális és helyi viszonyokra helyezték a hangsúlyt.

A bécsi találkozó tanulmányai a vallási unió első éveit, a gyulafehérváriak a Róma egyházával való egyesülés folyamatában érintett intézményeket és személyeket tárgyalták. A megvitatásra került kérdések között szerepelt: a jezsuiták szerepe az unió létrehozásában;<sup>2</sup> a bécsi udvari körök látásmódja az Erdélyben zajló eseményekről; a Propaganda-Kongregáció és Kollonich Lipót bíboros állásfoglalása az erdélyi vallási problémákról;<sup>3</sup> a területen lévő, latin prozelitizmussal szembehelyezkedő ellenzéki szerveződések és csoportok;<sup>4</sup> a románok Róma egyházához való közeledésének okai;<sup>5</sup> az egyházi háttér a fejedelemségben, a katolizálási hullám előtti években;<sup>6</sup> a rutének egyesülése, mint az erdélyi románok uniójának előkészítése;<sup>7</sup> az ortodoxok latin hithez való csatlakozásának tárgyalásai;<sup>8</sup> a román papság motivációi a felekezeti áttérés vállalásában;<sup>9</sup> az erdélyi protestáns

<sup>2</sup> MARIONELA WOLF, 'Ordinul iezuit și Unirea bisericească a românilor din Transilvania' (The Jesuits Order and the Religious Union of the Romanians from Transylvania), in *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Alba Iulia, (az ezt követő idézetekben rövidítve: AUA), VI/2002, no. 2, 47–54.

<sup>3</sup> PAUL BRUSANOWSKI, 'Motivațiile politice ale interesului cardinalului Leopold Kollonich față de români', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 55–66.

<sup>4</sup> ERNST CRISTOPH SUTTNER, 'Die Anfänge und das Durchsetzen der Siebenbürgener Kirchenunion sowie die Widerstände gegen sie', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 11–28.

<sup>5</sup> ANA DUMITRAN, 'Unirea dinaintea de Unire. Câteva posibile direcții de aprofundare a înțelegerii gestului Bisericii Ortodoxe din Transilvania de unire cu Biserica Romano-Catolică', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 37–46.

<sup>6</sup> IOAN VASILE LEB, 'Realități confesionale în Transilvania în prețioasa Unirii cu Roma a unei părți a românilor ortodocși', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 29–35.

<sup>7</sup> OVIDIU GHITTA, 'Iosif de Camillis: un vicar apostolic la porțile Transilvaniei?', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 67–80.

<sup>8</sup> MIHAI SĂSĂUJAN, 'Instituții și persoane implicate în Unirea bisericească din Transilvania (1698–1761) și opoziția la adresa ei. Motivele principale ale atitudinii lor', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 81–94.

<sup>9</sup> NICOLAE CHIFĂR, 'Mitropolitul și sinodul Bisericii românești din Transilvania în contextul evenimentelor privind Unirea cu Biserica Romei: 1698–1701', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 95–103.

egyház reakciói a romániai vallási problémákra;<sup>10</sup> a románok katolizálásának rövid és hosszú távú következményei (az oktatás fejlődése, a papság és a hívők helyzetének javulása, az elit, az egyházi adminisztráció fejlődése).<sup>11</sup> Ugyanakkor, a vallási unió dokumentációs alapja új levéltári forrásokkal gazdagodott,<sup>12</sup> és az ezzel kapcsolatos történetírás gyenge bizonyítási pontjai nagyobb hangsúlyt kaptak.<sup>13</sup> Elhangzott néhány tisztán teológiai előadás is, melyek megpróbálták definiálni a „törvény” kifejezést – amely nagyon gyakran előfordult a vallási unió dokumentumaiban – a korszak román közgondolkodásában,<sup>14</sup> és megmagyarázni a kánoni aspektusait annak, ahogyan az erdélyi ortodoxok Róma egyházába integrálódtak.<sup>15</sup>

Egészen világossá válik, hogy nagyon visszafogottak voltak azok az elemzések, amelyek a románok felekezeti áttérésének az európai kereszténységgel való kapcsolódására fókuszáltak, még a gyulafehérvári második találkozó alatt is. Azonban, az elsővel ellentétben, némi előrelépést meg kell említeni. Elsőként, a viták elérték céljukat, vagyis felvázolták a jelenség tudományos perspektíváit. Következésképpen a dialógus korrekt volt, hatékony és szenvedélyektől mentes. Másodszor, voltak olyan tanulmányok, amelyek magukba foglalták a jelenség alapos európai motivációit, mint például Ernst Christoph Suttner tanulmánya, (aki az erdélyi jezsuita mozgalmakat Róma általános ekkleziológiai megközelítésével vizsgálta, a rend minden misszionáriusára tekintettel, akiket a keleti keresztények közé küldtek),<sup>16</sup> Ovidiu Ghitta írása (vizsgálódásának középpontjában a románság vallási uniójának a kontinens közepső részén lévő vallási, társadalmi és politikai változások nagy összefüggéseibe helyezése állt, valamint azok az összefüggések, amelyek a Szentszék keleti politikai stratégiái és az osztrák uralkodó ház keleti konszolidációs erőfeszítései között mutatkoznak),<sup>17</sup> Alexandru Buzalic tanulmánya (az ő történelmi megközelítése arra irányult, hogy a romániai vallási áttérést az

<sup>10</sup> GÁBOR SIPOS, 'Consistoriul Reformat Suprem și problema Unirii religioase a românilor', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 105–110.

<sup>11</sup> GRETA-MONICA MIRON, 'Puterea exemplului – preotul unit și enoriașii săi din dieceza de Făgăraș în secolul al XVIII-lea', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 167–182; DANIEL DUMITRAN, 'Contribuții privitoare la statutul clerului greco-catolic în prima jumătate a secolului al XVIII-lea', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 141–165; REMUS CÂMPEANU, 'Un efect spectaculos al Unirii religioase: integrarea elitelor românești din Transilvania, Partium și Banat în sistemul catolic de învățământ în prima jumătate a secolului al XVIII-lea', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 127–140.

<sup>12</sup> LAURA STANCIU, 'O contribuție documentară din secolul al XVIII-lea privitoare la Unirea Bisericii românilor din Transilvania cu Biserica Romei: 1697–1701', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 183–204.

<sup>13</sup> IACOB MĂRZA – REMUS CÂMPEANU, 'Secvențe istoriografice privind Unirea religioasă a românilor ardeleni', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 205–218.

<sup>14</sup> DORIN OANCEA, 'Legea unică – sursă a unei duble identități profesionale?', in *AUA*, VI/2002, no. 2, 111–125.

<sup>15</sup> IRIMIE MARGA, 'Unire sau dezbinare? Aspecte canonice ale începutului uniatismului din Transilvania'. Az előadás az erdélyi románok Rómával megkötött uniójának első konferenciáján hangzott el, de tudománytalansága és szubjektív természete miatt kiadatlan maradt.

<sup>16</sup> ERNST CHRISTOPH SUTTNER, 'Das Unionsverständnis bei Förderern und Gegnern der Union der Siebenbürgener Rumänen mit der Kirche von Rom', in *AUA*, IX/2005, no. 2, 7–20.

<sup>17</sup> OVIDIU GHITTA, 'Unirea Bisericii Românești din Transilvania cu Biserica Romană 1697–1701: o perspectivă analitică'. Nem publikált előadás, mely az erdélyi románok Rómával megkötött uniójának második konferenciáján lett előadva, Gyulafehérvár, 2003. július.

ellenreformáció és a közép- és kelet-európai területeken végbemenő korábbi vallási uniók természetes következményeként határozza meg),<sup>18</sup> és Mihail Sasaujan (az ő tanulmánya az erdélyi ortodoxok katolizálásának mechanizmusát a Habsburg Birodalom kontinentális politikájának perspektívájából vizsgálta).<sup>19</sup>

Más előadások az ekkleziológiai folyamat helyi körülményeire korlátozódtak. Más megvitatott témák: a románság vallási uniója az érintett személyiségek és intézmények szemszögéből;<sup>20</sup> az egyezmény mennyiségi meghatározása – a felsőbb román papság feltételezhető szerepe a latin hithez való csatlakozásban;<sup>21</sup> az ortodox ellenállás új aspektusai a katolizáló törekvésekkel szemben a fejedelemségben.<sup>22</sup> Szintén rámutattak a hagyomány szerinti kálvinista tényezőre és annak szerepére az erdélyi tartományon belüli vallási változásokban, valamint abban, hogy a románság Róma egyházát választotta.<sup>23</sup> Mint a korábbi találkozó idején, a vallási unió fontos dokumentumait újraértékelték<sup>24</sup> és néhány szükséges korrekciót is elvégeztek ebben a témában.<sup>25</sup>

Ennél a pontnál, a „Pro Oriente” Alapítvány nagylelkű vállalkozásának a kétharmadánál vált világossá, hogy nem minden eredeti célnak volt valódi esélye a megvalósulásra. Az akkor megvitatás alatt álló tanulmányok alapján nem lehetett szilárd alapot felvázolni a román egyház olyan történelmi szintézisének, amely mind az ortodox, mind pedig a görög katolikus felekezet elvárásaival találkozott volna. Több olyan részletet is félretettek, amelyek a románság katolicizmus mellett való döntésének európai jellegét szándékoztak hangsúlyozni. Úgy tűnt, hogy

<sup>18</sup> ALEXANDRU BUZALIC, ‘Unirea cu Roma în viziunea teologiei greco-catolice’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 75–85.

<sup>19</sup> MIHAI SĂSĂUJAN, ‘Conceptul de Unire bisericească în dezbaterile conferințelor ministeriale din Viena la mijlocul secolului al XVIII-lea’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 63–74.

<sup>20</sup> SUTTNER (*op. cit.* 16. lábjegyzet), *ibidem*; DORIN OANCEA, ‘„Legea strămoșească” în context istoric transilvănean’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 21–26; JÓZSEF MARTON, ‘Instituții care au contribuit la realizarea Unirii. Contribuția vistiernicului Ștefan Apor și a iezuitului Ladislau Paul Baranyi la realizarea Unirii religioase: 1697–1701’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 31–38.

<sup>21</sup> GRETA-MONICA MIRON, ‘Ultimul act al Unirii românilor din Transilvania cu Biserica Romei. Spre un nou concept de Unire’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 47–52.

<sup>22</sup> DANIEL DUMITRAN, ‘Rezistența ortodoxă împotriva Unirii religioase în Brașov și Țara Bârsei’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 53–61.

<sup>23</sup> ANA DUMITRAN, ‘Aspecte ale politicii confesionale a Principatului calvin față de români: confirmările în funcțiile ecleziastice și programul de reformare a Bisericii Ortodoxe din Transilvania’, Nem publikált előadás, mely az erdélyi románok Rómával megkötött uniójának második konferenciáján került felolvasásra, Gyulafehérvár, 2003 július; SIPOS GÁBOR, ‘Unirea religioasă și antecedentele ei în relațiile calvino-ortodoxe din Transilvania: 1660–1710’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 27–30.

<sup>24</sup> LAURA STANCIU, ‘Rediscutarea unei controverse. Rezoluția de Unire a lui Teofil: 21 martie 1697’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 39–45.

<sup>25</sup> CRISTIAN BARTA, ‘Dialectica Unirii celei dintâi și a Unirii celei de-a doua în concepția lui Samuil Micu’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 87–93; REMUS CĂMPEANU, ‘Un lider al istoriografiei pașoptiste, George Bariț, despre cauzele și începuturile Unirii religioase a românilor transilvăneni cu Biserica Romei’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 95–117; IACOB MĂRZA, ‘Zenovie Pâclișanu despre raporturile românilor cu calvinismul în veacul al XVII-lea: reevaluări istoriografice’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 119–124; IOAN MITROPAN, ‘Influența calvină și Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei, în interpretarea lui Zenovie Pâclișanu – repere teologice pre și post eventum’, in *AUA*, IX/2005, no. 2, 125–134.

a 2005-re előirányzott következő találkozó nem fog elegendő tudományos erővel, a szükséges idővel és részletességgel rendelkezni ahhoz, hogy a követelmények teljesüljenek.

A harmadik alkalommal (Gyulafehérvár, 2005) összeült kutatócsoport összetétele újra megváltozott, abban a reményben, hogy a kezdeti célok legtöbbje megvalósul. A viták még akkor sem tudták tartani az előre megállapított sorrendet, ennek ellenére a párbeszéd érdekes és hasznos volt, hisz félretette az egyházi történetírás tradícionális szemléletét.

A viták alatt, hirtelen uralkodó témaként jelent meg az erdélyi románság felekezeti identitásának átalakulása, különböző perspektívákból megközelítve. Egy következetes tanulmány a lelki kritériumok fejlődését hangsúlyozta, amely miatt az ortodoxok és a görög katolikusok tudatába kerültek annak, hogy jól körülírható hitet képviselnek. A kutatás a katolizáció első évtizedeivel kezdődött, amikor – a szerző szerint – az egyesült püspökhöz való lojalitás vagy hűtlenség képviselte az egyetlen szeparációs tényezőt a románság két vallása között. A tanulmány tovább folytatódott a 18. század közepén zajló katolikusellenes mozgalmak idejével, amikor a két vallás közötti határ ideológiai és társadalmi érvek révén állandósult, azt eredményezve, hogy a 18. század végére azok a teológiai érvek kaptak nagy hangsúlyt, amelyek el akarták választani az egyesülteket a nem egyesültektől.<sup>26</sup>

Egy másik kérdéskör az 1696–1760 közötti görög katolikus diskurzus különféle szintjeire összpontosított, kritikus megvilágításba helyezve a görög katolikus püspök által kiadott népszerűsítő irodalmat, és később, miután megalakult az erdélyi görög katolikus egyházmegye, az erdélyiek ilyen jellegű irodalmát. A szerző arra a következtetésre jutott, hogy mind a rutén, mind a görög katolikus egyházmegye nagy erőfeszítéseket tett arra, hogy valós kapcsolatot mutasson föl a keleti egyház hagyománya és a firenzei unió szemlélete között. Megpróbálták megmagyarázni, hogy az újonnan alapított egyház örökölte a keleti hagyományt, amely nem áll szemben a katolikus hittel, hanem magába foglalja és megvallja azt. A 18. századi erdélyi vallási zavargások után, és mintegy arravaló reagálásként, a népszerűsítő irodalom dogmatikus szempontból sokkal indulatosabbá vált, azt sugallván, hogy a vallási unió nem egyszerű hitben való közösség, hanem a román egyház integrálása Róma egyházába.<sup>27</sup>

A görög katolikus egyház identitásának történeti értékelését folytatta egy másik tanulmány, hangsúlyozva, hogy az egyesültek soha nem egy, a bizánci tradíciótól különvált egyházi entitásnak tartották magukat, hanem olyannak, amely az egyetlen egyház teljes közösségébe lépett be. Sőt, mi több, a 18. század első felében erősödtek a kapcsolatok az ugyanolyan rítusú, nevezetesen az ortodoxok egyházi struktúráival, az egyetlen elválasztó különbség a katolikus püspökhöz való hűségben, vagy hűtlenségben mutatkozott. A bécsi udvar erőfeszítései ellenére a

<sup>26</sup> ERNST CHRISTOPH SUTTNER, (II) 'Überlegungen zu Tagesordnungspunkt 5', in *AUA*, X/2006, no. 2, 149–154.

<sup>27</sup> CRISTIAN BARTA, 'De la „Catehismul” lui Iosif de Camillis <1696> la „Dogmatica învățătură” a lui P.P. Aaron <1760>: aspecte doctrinare ale discursului identitar greco-catolic', in *AUA*, X/2006, no. 2, 49–57.

18. század közepén a románok vallásilag még mindig megosztottak voltak, így az önazonosság vitája teológiai érvekkel erősödött, mely során mindkét fél kifejezte és igazolta saját hitét. A tanulmány, mint az azt megelőző, a népszerűsítő görög katolikus irodalomra vonatkozott, arra a végkövetkeztetésre jutván, hogy az erdélyi görög katolikus egyház, nem a latin egyháznak eltérő rítusú nyúlványa, sem egy olyan vallási keverék, mely ősi politikai okokból keletkezett, hanem a katolikus egyháznak egy független entitását képviselte és képviseli.<sup>28</sup>

A 18. század közepén az Erdélyben zajló ortodox protestáns mozgalmak hatása alatt a görög katolikus identitás fejlődése az elemzések kedvelt tárgyát képezte. Ez kiindulópont volt, amely egy, a konferencián tartott előadásban a katolicizmus útját mutatta be a román társadalomban, a jóváhagyás, megegyezés, és kihirdetés korai állomásaitól az unió gondolatának elismerése, elfogadása és támogatásának szakaszáig. Ennek a lelki fejlődésnek a biztosítása volt az a mód, ahogy az új egyház a firenzei zsinat kánonjaira utalt, fennállásának első öt évtizede alatt. Az eredmény az lett, hogy a 18. század közepén a görög katolikus lelkiség támadóbbá vált, a keleti hagyomány fontos elemeit kritizálván, néhányat feladva belőlük, elfogadva és alaposan megváltoztatva a többit. Amint a szerző említette, állandó feszültség vibrált a katolikus románok körében, amelyeket a tradicionális vallási szokások és a katolicizmus új elemeinek együttélése okozott.<sup>29</sup>

A hit és vallási rituálék közötti kapcsolatok perspektíváiból is megközelítették a görög katolikus önazonosság kérdését. Az egyik, a konferencián résztvevő teológus rámutatott, hogy a rítus és a hit közötti kapcsolat probléma volt az újonnan katolikussá válók számára, már a római katolikus egyházzal való unió első éveitől kezdve. Ebben a vonatkozásban kétfrontos küzdelmet kellett vívniuk: egyrészt a római katolikusok ellen, akik a Szentszék jóváhagyásával az újonnan áttérőket, amennyire csak lehetséges, a latin típusú egyházi struktúrákba akarták integrálni, másrészt az ortodoxokkal szemben, akik állandóan azzal vádolták őket, hogy elhagyták ősi hitüket (vagy „az ősök törvényét”). Sőt, mi több, az ortodoxok még az egyesültek kétértelmű teológiai helyzetét is megerősítették, azt állítva, hogy valójában egy harmadik vallást (vagy „törvényt”) képviselnek, mely se nem katolikus, se nem bizánci. Ezzel a támadással szemben a görög katolikusok két érvet hoztak fel: az első, hogy a vallási unió nem érintette a hagyományos hitet annak fő rituális aspektusaiban, s a második, hogy a római katolikus egyházzal való unió csak visszatérés volt a nagy egyházszakadás előtti jogszerű, helyes helyzetbe. Ez volt az a két érv a 18. század közepén, mely köré épültek a görög katolikusok összes identitásról szóló diskurzusaik.<sup>30</sup>

Az egyesült egyház megjelenését követő első öt évtized után az erdélyi görög katolikus és ortodox vezetők már meghúzták a teológiai-dogmatikai határvonalat

<sup>28</sup> ALEXANDRU BUZALIC, 'Particularități în gândirea greco-catolică la jumătatea secolului al XVIII-lea', in *AUA*, X/2006, no. 2, 71–92.

<sup>29</sup> LAURA STANCIU, 'Între aderare și asumare. Punctele florentine pentru greco-catolicii transilvăneni în secolul al XVIII-lea', in *AUA*, X/2006, no. 2, 19–35.

<sup>30</sup> PAUL BRUSANOWSKI, 'Biserica Română Unită: păstrarea „legii strămoșești” sau o „a treia lege”?' Viziunea ortodoxilor și greco-catolicilor din sec. XVIII', in *AUA*, X/2006, no. 2, 59–69.

egyházaik között, ez nem volt viszont igaz a hívek esetében. Amint azt tanulmányok sorozata jelzi, a vallási unió első évszázada folyamán a románok nagy többsége még mindig nem rendelkezett jól meghatározott identitással.

Egy a bécsi udvar által 1754-ben elrendelt kutatás, amely a partiumi románok vallási viszonyaira fókuszált, arra a következtetésre jutott, hogy az emberek nyilatkozataiból teljesen hiányzik a dogmatikai érvelés. A felekezeti elkülönülés kritériumai a helyi püspökhöz való hűségben és egy adott egyházi joghatóságához való tartozásban merültek ki. A birodalmi hatóságoknak is eltérő véleményük volt, de abban egyetértettek, hogy a bihari régióban a katolizáló hatás mértékét az egyéni és tudatos lelki megtérés perspektívájából kellene megbecsülni.<sup>31</sup>

Ugyanezt a zűrzavart mutatták ki az erdélyi románok a 18. században a vallási önazonosság megokolását illetően. Az egyesült egyház alapításának évében (1699) egy vallási felmérés kezdődött, melynek során megkérték a románokat, hogy magyarázzák meg választásukat, s ez azt mutatta, hogy az új felekezetet inkább annak társadalmi-politikai szempontjain keresztül értelmezték, s nem a firenzei zsinat optikáján, vagy bármilyen komolyabb vitán keresztül. Abban az időben, az az elképzelés, hogy a katolizáció a románság lelki visszatérése latin eredetéhez, még nem szilárdult meg a közgondolkodásban.<sup>32</sup>

A görög katolikusok önazonosságának erőtlenségét egy 1784-ből származó vallási felmérés elemzése is bizonyítja, melyet az első román határvédő ezred vezérkara kezdeményezett az ellenőrzése alatt álló Dél-Erdélyben. A felmérés bebizonyította, hogy az emberek dogmatikai szempontból nem tettek különbséget egyesült és nem egyesült között, és választásuknak doktrínán kívüli indokai voltak. A vallási unió helytelen felfogásáról árulkodó megnyilvánulások rámutattak arra, hogy az emberek hittani ismereteiben komoly hiányosságok mutatkoztak. A görög katolikus egyházhoz való csatlakozás háttérében nagyon szegényes teológiai motivációk álltak.<sup>33</sup>

Amint egy másik tanulmány is bemutatja, hogy addig, amíg a görög katolikus identitásról szóló diskurzus nem vált teljesen következetessé és a tan eléggé el nem terjedt az emberek között, a felekezeti áttérés ellenségeinek sikerült aláásni a vallási unió támogatottságát. Az uniót a vallási identitás megváltozásának vagy egy másik egyházhoz való csatlakozásnak tartották – melynek semmilyen ekkleziológiai folytonosságot jelentő eleme nincs. Az uniót a múlttól, a hittől, a románok „törvényétől” való radikális elszakadásként értelmezték.<sup>34</sup> Egy ilyen katasztrofális szemléletmóddal, egy olyan időszakban, amikor az egyesült egyház nem részesült egy komoly identitásdiskurzus jótékony hatásából, könnyen azonosulhattak még a nagyon szegényes műveltséggel rendelkezők is.

<sup>31</sup> MIHAI SĂSĂUJAN, 'Criterii ale apartenenței confesionale – unit sau neunit – în comitatul Bihor: 1754–1758', in *AUA*, X/2006, no. 2, 113–127.

<sup>32</sup> REMUS CĂMPEANU, 'Unire religioasă și mental public la începuturile catolicismului românesc din Transilvania', in *AUA*, X/2006, no. 2, 93–102.

<sup>33</sup> DANIEL DUMITRAN, 'Uniți și ortodocși la sfârșitul secolului XVIII. Observații despre consecințele toleranței josefine', in *AUA*, X/2006, no. 2, 129–142.

<sup>34</sup> VIOREL IONIȚĂ, 'Argumentele adversarilor Unirii pe la jumătatea secolului al XVIII-lea', in *AUA*, X/2006, no. 2, 15–17.

Bár a megvitatás alatt álló fő téma a görög katolikusok identitása volt az uniót követő első fél évszázadban, a harmadik konferencia néhány tanulmánya megkísérelt rámutatni a vallási unió néhány más szempontjára is. Az egyik szerző a felekezeti áttérés első éveit tárgyalta, néhány pontosítást eszközölt a katolizáció 17–18. századi támogatóival és ellenzőivel kapcsolatban: szólt a jezsuitákról, a vallási uniót aláíró püspökökről, Kollonich bíborosról, a református egyház vezetőiről, az erdélyi rendekről, az ortodox ellenzékiekéről a Kárpátok mindkét oldalán, a munkácsi apostoli vikáriusról, De Camillis püspökről, stb.<sup>35</sup>

A bécsi udvar és a Szentszék vallási stratégiájával szembeszegülő állásfoglalások és érdekek gazdag tárházából kiindulva, egy történész az erdélyi református egyház által a románoknak nyújtott támogatást vizsgálta, a katolizáció központi politikájának kezdete előtt és azt követően.<sup>36</sup>

A résztvevők az unió történetírásának tradicionális vitapontjait is vizsgálták, és új részleteket és aspektusokat is feltártak. Egy kutatás felülvizsgálta azokat a társadalmi-politikai motivációkat, amelyek arra ösztönözték a románokat, főként a nemesi és egyházi elitet, hogy elfogadják vagy visszautasítsák a jezsuiták vallási javaslatait.<sup>37</sup> Végezetül, más történetírói elemzések nagy hangsúlyt fektettek a román papságra gyakorolt műveltségi előnyökre,<sup>38</sup> melyeket a vallási unió eredményezett, mint ahogy a kevés római katolikus román nemesek közül egyikük életrajzára is, aki felsőbb utasításra a 18. század első felében a vallási unió védelmezőjeként lépett fel.<sup>39</sup>

Bár a harmadik konferenciának a kutatói munka végét kellett volna jelentenie, a felekezeti önazonosságra való összpontosítás, mely az unió más, egyenlő fontosságú aspektusainak (a románok katolizációjának európai perspektívái) rovására történt, a „Pro Oriente” Alapítványt egy újabb találkozó megszervezésére ösztönözte. Ez a döntés nem csak a kezdeti célkitűzések el nem érésében való csalódottságot fejezte ki, hanem inkább a jelenség néhány nem várt jellemzője iránti érdeklődést, amelyek spontán bontakoztak ki a konferencia folyamán.

A vallási unió posztmodern megközelítése – mely a téma kisebb összetevőire való felosztásán és a párbeszédnek a kor valóságához a lehető legközelebb álló újrendezésén alapult, – elég érvet szolgáltatott a „Pro Oriente” Alapítvány számára a projekt folytatására. Következésképpen, a csoport negyedszer is találkozott 2007 májusában.

<sup>35</sup> ERNST CHRISTOPH SUTTNER, (I) ‘Überlegungen zu den Tagesordnungspunkten 2, 3 und 4’, in *AUA*, X/2006, no. 2, 37–48.

<sup>36</sup> SIPOS GÁBOR, ‘Relațiile Bisericii Reformate ardelenene cu Bisericile românești în prima jumătate a secolului XVIII’, in *AUA*, X/2006, no. 2, 11–14.

<sup>37</sup> ANA DUMITRAN, ‘Confesiune și statut nobiliar înainte și după Unirea religioasă a românilor cu Biserica Romei’, nem publikált előadás, mely az erdélyi románok Rómával megkötött uniójának harmadik konferenciáján került felolvasásra, Gyulafehérvár, 2005 június–július.

<sup>38</sup> MARTON JÓZSEF, ‘Formația clerului greco-catolic în școlile catolice în secolul al XVIII-lea’, in *AUA*, X/2006, no. 2, 143–147.

<sup>39</sup> IACOB MĂRZA, ‘Petru Dobra: ?–1757, protector al Unirii. Preliminarii’, in *AUA*, X/2006, no. 2, 103–112.